

Qardaşlıq köməyi: Nuru Paşa Bakıya azadlıq gətirdi

15 Sentyabr Bakının Azad Edilməsi Günüdür

Zümrüd Qurbanqızı

1918-ci ilin sentyabrı... Bakı uğurunda mübarizə getdikcə şiddətlənirdi. Sentrokaspi və daşnak liderləri şəhəri heç cür eldən vermək istəmir, onu azad etmək arzusunda olanlar düşmənin müqavimətini qıraraq Bakıya daxil olmaq üçün plan hazırlayırdı...

Rusiyada 1917-ci ildə baş verən Oktyabr inqilabından və bunun nəticəsində bolşeviklərin hakimiyyətə gəlməsindən sonra Osmanlı dövləti Cənubi Qafqazda fəallığını artırdı. Bu işdə Baş komandan vəkili Ənvər Paşanın və üçüncü Ordu komandanı Vəhib Paşanın xüsusi rolu vardı. Məhz Ənvər Paşanın təklifi ilə Vəhib Paşa 1918-ci il yanvarın 9-da Qafqazdakı rus hərbi qüvvələrinin müvəqqəti komandanı, gürcü generalı Odişelidzeyə məktubla müraciət etmiş, Zaqafqaziya hökumətinin Brest-Litovsk sülh danışıqlarında iştirakının vacibliyini bildirmiş və bu zaman Zaqafqaziya hökumətinin tanınmasına Osmanlı dövlətinin kömək edəcəyini bildirmişdi. Sonrakı dövrdə Osmanlı dövləti Qafqazla bağlı siyasətini davam etdirməyə başladı.

Bu ərafədə, Azərbaycandan olan milli qüvvələr də Osmanlı dövlətindən yardım almaq üçün əlaqələr qurmağa çalışırdı. Nəsim bəy Yusifbəylinin rəhbərliyi ilə təşkil olunmuş nümayəndə heyətinin Türkiyəyə səfərindən sonra bu əlaqələrin ilk bəhrələri görünməyə başladı. Ənvər Paşa bolşevik inqilabından sonra Qafqazda yaranmış vəziyyətdən yararlanaraq Berlin müqaviləsi ilə itirilmiş Qars, Ərdəhan və Batumu geri qaytarmaq, həm də Azərbaycan və Cənubi Qafqazda Osmanlı himayəsində müstəqil dövlətlər qurmaq siyasətinin fəal tərəfdarı idi. Məhz belə məqamda Osmanlı dövləti Qafqaza ordu göndərməyi qərara alır və Ənvər Paşa bu ordunun komandanlığına öz qardaşı Nuru Paşanı təyin edir. Əvvəlcə ona diviziya generalı, sonra paşa (general) rütbəsi verilir. Bu təyinatdan sonra Nuru Paşa 1918-ci il martın 25-də Mosula, oradan isə Gəncəyə gəlir və Qafqaz İslam Ordusunu yaratmağa başlayır. Qeyd edək ki, Nuru Paşa Gəncəyə mayın 25-də gəlib çatmışdı.

Azərbaycanın görkəmli dövlət xadimi Məhəmməd Əmin Rəsulzadə Nuru Paşanın Gəncəyə gəlişini belə qeyd edirdi: “Cənubi Qafqaz nümayəndələri ilə türk nümayəndələri Batumda müzakirələr apararkən Nuru Paşa ilə bərabər tabeliyində olan bir çox zabitlər İran və Qarabağ istiqamətindən Gəncəyə daxil oldular. O zaman müdhiş bir anarxiyaya məruz qalan, digər tərəfdən də bolşevik təcavüzü ilə təhdid olunan Gəncə Nuru Paşanı göydən enmiş xilaskar bir mələk kimi qəbul etmişdi”.

Nuru Paşa Gəncəyə gəldikdən sonra burada və ətraf bölgələrdə olan müqavimət dəstələrini təşkilatlandırmağa başladı. O, Gəncədəki vəziyyəti öyrəndikdən sonra Üçüncü Ordu Komandanlığına tarixi əhəmiyyətli bir məlumat göndərmişdi. Nuru Paşanın üçüncü ordu komandanı Vəhib Paşaya yazdığı məktubda bildirilirdi: “Gəncədə Milli Kolordu (hərbi birlik) adında təşəkkül edən 600 nəfərlik bir qüvvət vardır. Bakıya qarşı da Kürdəmir stansiyasında knyaz Moğala adında bir gürcü zabitinin komandası altında 400-ə qədər əsgər vardır. Bakı qətlində gürcülərin müsəlmanlarla təşrixi-məsai etmələrinə bir əlamət və müsəlmanlarla bir cəmilə olaraq Tiflisdən göndərilmiş olan bu əsgərlərin 300-dən ibarət olan gürcüləri Tiflisə dönüblər. Azərbaycanın milli bir ordu yaratmaq imkanı mövcuddur. Əsgərliyə layiq çox insan vardır. Fəqət ordu təşkili üçün paltar, silah və cəbhəxana yoxdur. Paşa həzrətləri bu xüsusda yardım edilməsini rica edir...”.

Üçüncü ordu komandanı Vəhib Paşa Nuru Paşaya 1918-ci il iyunun 2-də yazdığı cavab məktubunda bildirirdi: “Azərbaycan hökuməti Müstəqilliyi İslamiyyəsinin tələbi üzərinə islamları bolşevik təcavüzündən qorumaq üçün müxtəlif qüvvətli bir güclə Qazax üzərindən Gəncə istiqamətində gedəcəyəm. Bu mübarizənin (taburun) süvarisi Qazax ilə Gəncə arasındakı istasyonları mübarizə edəcəkdir”.

1918-ci il iyunun 4-də Osmanlı dövləti ilə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti arasında bağlanan müqavilələrin 4-cü maddəsinə əsasən, Azərbaycan dövlətinin rəsmi müraciətinə uyğun olaraq Vəhib Paşa 1918-ci il iyunun 7-də bu əmri verdi: “Beşinci Qafqaz Fırqəsinin heyətinin Qazax üzərindən Gəncəyə göndərilməsini rica edirəm. Fırqənin Ağstafa stansiyasından Gəncəyə qədər qatarla nəqliyyatı üçün indidən hazırlıq buyururuq və bunun üçün lazım olan hər şeyi Qazaxa göndərin.

Fırqə indilik əmrinizdə və Gəncədə qalacaqdır, əfəndim”.

Batumda imzalanmış müqavilə əsasında 5-ci Qafqaz diviziyası Gümrü və Qazax istiqamətində iki qrup halında Qazaxa gəldi. Ordu hissələrini qüvvələndirmək üçün Gəncədə hərbi məktəb, qısamüddətli hərbi kurslar da təşkil edildi. Yaranmış Azərbaycan korpusuna ölkənin hər yerindən könüllülər daxil olurdu.

Bakının düşmən qüvvələrdən azad edilməsi üçün Qafqaz İslam Ordusu ciddi hazırlıq işləri aparırdı. Ordu müəyyən hazırlığını başa çatdırdıqdan sonra Bakıya doğru hərəkət etmək qərarına gəldi. 1918-ci il iyunun 28-də düşməne endirilən ilk zərbə ilə Qaraməryəm, Göyçay, daha sonra Ağsu, Kürdəmir azad edildi. İyul ayının ortalarında isə xilaskar ordu Bakıya iki istiqamətdə, biri Ağsudən Şamaxıya, digəri də dəmir yolu boyu

Hacıqabuldan Bakıya doğru irəliləməkdə idi. İyulun 3-də xilaskar türk və azərbaycanlı qüvvələr Bakıya xeyli yaxınlaşmışdılar. İyulun 31-də səhər artıq onlar Nəvahiyyə, axşamüstü isə “Qurd qapısı”na çatdılar.

Nuru Paşa məhz buradan - “Qurd qapısı” yüksəkliyində dayanan düşmənin müqavimətini qırıb Bakıya daxil olmağı planlaşdırırdı. Düşmən qüvvələrinin diqqətini yayındırmaq üçün o, şimal istiqamətindən də hücumla keçməyə hazırlaşdı. “Qurd qapısı” yüksəklikdə olduğundan buradan düşməne qarşı döyüşmək çox çətin idi. Lakin Nuru Paşanın başçılıq etdiyi qəhrəman türk əsgərləri bunu bacardılar.

1918-ci il sentyabrın 15-də saat 10:30-da Bakı azad edildi. Bakıdakı qüvvələrin nümayəndələri İran Konsulluğunun nümayəndəsi ilə 5-ci birgə cəbhəsinə gələrək danışıqlar aparmağı təklif etdilər. Bu məlumat Nuru Paşaya çatdırıldı və onun razılığı ilə həmin cəbhənin rəhbərliyi Bakıdakı xarici konsulluqların nümayəndələrinin iştirakı ilə heç bir şərt qoymadan şəhərin azad olmasını bəyan etdi. Sentrokaspi və daşnak liderləri Bakını tərk etmək məcburiyyətində qaldılar.